

بازار سرمایه اسلامی

سال یازدهم / شماره سی و دوم / پائیز و زمستان ۱۴۰۱

گواهی اعتبار مولد (گام)

الْحَمْدُ
لِلَّهِ

ای کسانی که ایمان آورده اید!
اموال یکدیگر را به باطل
(و از طرق نامشروع) نخورید
مگر اینکه تجارتی
بارضایت شما انجام گیرد.

ترجمه آیه ۲۹ سوره نساء

سازمان بورس و اوراق بهادار
مرکز پژوهشی، توسعه و مطالعات اسلامی
گروه بازارها و ابزارهای مالی

بولتن بازار سرمایه اسلامی

سال یازدهم / شماره سی و دوم / پاییز و زمستان ۱۴۰۱

موضوع این شماره:

گواهی اعتبار مولد (گام)

پدید آورندگان:

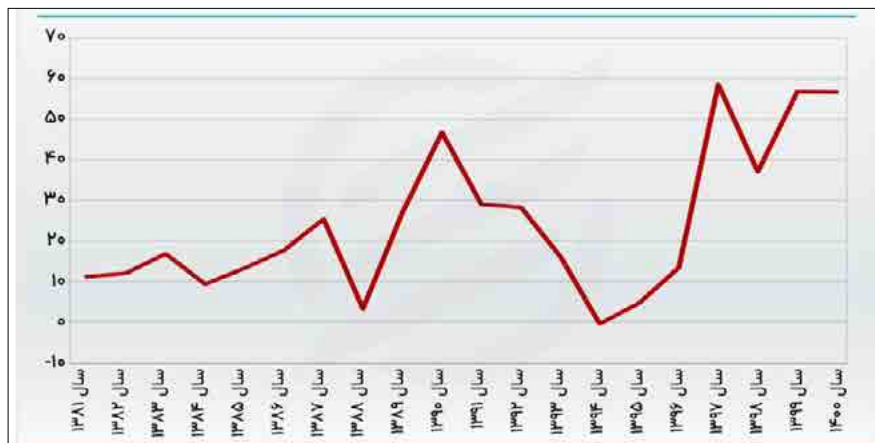
سید امیر حسین اعتصامی، محمدمهدی فریدونی،
محمد امین زاده، محمد نوحیدی
(گروه بازارها و ابزارهای مالی)

فهرست:

- مقدمه / ۲
- تعریف اوراق گام / ۳
- مزایای اوراق گام / ۵
- تحلیل فقهی اوراق گام / ۸
- منابع / ۱۶

مقدمه

تأمین سرمایه در گردش همواره یکی از چالش‌های اصلی بنگاه‌های تولیدی به شمار می‌رفته است. این موضوع در دهه اخیر به دلیل تورم‌های بالا اهمیتی دوچندان پیدا کرده است. چرا که با افزایش در تورم تولیدکننده نیاز به سرمایه در گردش متناسب با آن افزایش پیدا خواهد کرد؛ در نتیجه بنگاه تولیدی جهت حفظ سطح قبلی تولید، نیاز به افزایش سرمایه در گردش خود خواهد داشت. در شکل ۱ تورم تولیدکننده در چند سال اخیر را مشاهده می‌نمایید.

فودار ۱. نرخ تورم تولیدکننده از سال ۱۳۸۱-۱۴۰۰ (منبع: سایت ecoiran.com)

در جهان نیز پس از بحران مالی سال ۲۰۰۸ و در پی آن دشواری دسترسی بنگاه‌های تولیدی به منابع بانکی، موضوع تأمین مالی زنجیره تأمین^۱ مورد توجه قرار گرفت^۲ (Gelsomino et al., ۲۰۱۶). هدف تأمین مالی زنجیره تأمین، هم راستا کردن جریان‌های مالی با محصول و جریان‌های اطلاعاتی در جهت ارتقاء مدیریت جریان‌های نقدی در زنجیره ارزش است (Wuttke et al., ۲۰۱۳a, b). تأمین مالی زنجیره تأمین نه تنها سرمایه در گردش را بهینه می‌کند، بلکه با ادغام سه جریان مالی، محصول و اطلاعات موجب کاهش ریسک نکول خواهد شد (Liebl et al., ۲۰۱۶).

در تأمین مالی زنجیره تأمین خریداران پیش فاکتورهای صادر شده توسط فروشندگان را نزد بانک تأیید می‌کنند. بانک بدهی فروشنده به خریدار را تنزیل می‌کند و از این طریق فروشنده به نقدینگی دست پیدا می‌کند. این روش معمولاً جهت تأمین مالی سرمایه در گردش کاربرد دارد و برای تمامی ذینفعان، مقرون به صرفه است. فروشندگان کالا و خدمات از این طریق سریعتر به وجه نقد دسترسی پیدا می‌کنند. تنزیل اسناد دریافتی برای فروشنده از طرفی با ریسک اعتباری مواجه بوده و از طرف دیگر برای او زمان بر خواهد بود. بانک‌ها نیز کارمزدی دریافت کرده و در تأمین مالی بخش واقعی اقتصاد سهم ایفا می‌کنند (Hofmann, ۲۰۱۷, p. ۷۸).

1. Supply chain finance

2. Gelsomino, L.M., Mangiaracina, R., Perego, A., Tumino, A., 2016. Supply chain finance: a literature review. Int. J. Phys. Distrib. Logist. Manag. 46 (4), 348–366.

تعریف اوراق گام

سرمایه در گردش به تصویب رسید. این یک راهکار بازارمحور با قابلیت نقل و انتقال در بازارهای پول و سرمایه است. این راهکار ابتدا در کمیته نقدینگی بانک مرکزی مطرح شد و پس از تأیید شورای فقهی بانک مرکزی، به تأیید شورای پول و اعتبار رسید.

در دستورالعمل پذیرش و معاملات اوراق گواهی اعتبار مولد (گام)، اوراق گام این گونه تعریف شده است (هیئت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار، ۱۳۹۹، ماده ۱):

"اوراق بهادار با نام، بدون کوپن سود و دارای سررسیدی است که بر مبنای عقد ضمان به عاملیت و ضمانت بانک یا مؤسسه اعتباری صادر می گردد. این اوراق با رعایت ترتیبات مقرر در این دستورالعمل، قابلیت معامله ثانویه در بورس ها و

در سال ۱۳۹۵ بانک مرکزی ایران طرح استفاده از «گواهی اعتبار مولد (گام)» را به عنوان یک ورقه بهادار اسلامی (صکوک) در دستورکار قرار داد. اهدافی که برای این طرح مطرح شده بود عبارت بودند از: رفع موانع پولی، رونق تولید، هدایت نقدینگی به سمت فعالیت های مولد اقتصادی، تأمین سرمایه در گردش سالم و پایدار برای واحدهای تولیدی، استفاده از ظرفیت بخش خصوصی و بازار سرمایه جهت تأمین مالی سرمایه در گردش و درنهایت جلوگیری از نشت تسهیلات از بخش مولد به بخش غیرمولد اقتصاد (همتی، ۱۳۹۸، ص ۲). دستورالعمل اوراق گام در سال ۱۳۹۸ توسط شورای پول و اعتبار با هدف ابزارسازی برای تأمین اعتبار واحدهای تولیدی جهت استفاده در

بازارهای خارج از بورس را دارا می باشد.

در راستای سهولت در انتشار اوراق مطابق مصوبه شورای عالی بورس، اوراق گام با مجوز بانک مرکزی صادر می گردد و از ثبت نزد سازمان، معاف است. همچنین در فرآیند انتشار اوراق، استفاده از مشاور عرضه ضرورتی ندارد.

در این اوراق تأمین مالی زنجیره ارزش با استفاده از منابع بخش خصوصی با ضمانت بانک و حمایت بانک مرکزی انجام می شود. در واقع بانکها دیون بنگاه های تولیدی به فروشندگان مواد اولیه را ضمانت می کنند. این اوراق قابلیت انتقال در زنجیره ارزش را دارد. در این اوراق بجای آنکه یک بنگاه خاص تأمین مالی شود، با انتقال این اوراق در زنجیره ارزش مجموعه ای از بنگاه ها تأمین مالی خواهند شد. هدف اصلی این اوراق تأمین سرمایه

در گردش برای واحدهای تولیدی است تا سهولت بیش تری در دسترسی به منابع داشته باشند.

این ابزار در واقع در جهت بازار پذیر کردن مطالبات توسط فروشندگان نهاده به واحدهای تولیدی طراحی شده است. فروشنده از بانک متقاضی درخواست می کند تا در مقابل دریافت اسناد مطالبات نسبت به صدور و واگذاری اوراق «گام» اقدام کند. بانک اوراق را با ضمانت خود منتشر کرده

و در اختیار فروشنده قرار می دهد. در ادامه فروشنده در صورتی که نیاز به وجه نقد دارد، می تواند آن را در بازار تنزیل کند. هم چنین اوراق خود را می تواند در مقابل کالا به فروشنده ای دیگر بدهد. در غیر این صورت می تواند تا سررسید اوراق صبر کرده و ارزش اسمی اوراق را دریافت کند.

اوراق گام با نام، بدون کوپن سود و در قطعات استاندارد شده با ارزش اسمی یک میلیون ریال منتشر می شود. سررسید این اوراق حداقل یک ماه و حداکثر ۱۲ ماه خواهد بود. سقف اعتباری هر بنگاه معادل ۱۲۰ درصد از فروش سال آخر آن بنگاه است که در صورت دوبار ایفای تعهد متوالی بنگاه متعهد، ۱۰ واحد درصد افزایش می یابد.

در این اوراق بانک/مؤسسه اعتباری که اوراق را منتشر کرده است، بایستی در یک روز قبل از سررسید مبلغ اسمی را پرداخت کند. در این اوراق بانک ضامن پرداخت است و در سررسید مبلغ اسمی اوراق را به دارندگان پرداخت می کند. انجام این تعهد بدون قید و شرط بوده و در صورت عدم پرداخت دین توسط بنگاه متعهد (خریدار مواد اولیه) و یا عدم پرداخت کارمزد، بانک نمی تواند

تعهد خود در مقابل دارندگان اوراق را معلق کند. در صورتی که بنگاه متعهد دین خود را در سررسید به بانک پرداخت ننماید، باید وجه التزام تاخیر تادیه دین (برابر با نرخ سود تسهیلات غیر مشارکتی به علاوه ۸ درصد) را پرداخت نماید و تا سه ماه نمی تواند اوراق گام منتشر کند.

دستور العمل اوراق گام در سال ۱۳۹۸ توسط شورای پول و اعتبار با هدف ابزاری سازی برای تأمین اعتبار واحدهای تولیدی جهت استفاده در سرمایه در گردش به تصویب رسید. این یک راهکار بازار محور با قابلیت نقل و انتقال در بازارهای پول و سرمایه است.

"اوراق بهادار بانام، بدون کوپن سود و دارای سررسیدی است که بر مبنای عقد ضمان به عاملیت و ضمانت بانک یا مؤسسه اعتباری صادر می گردد. این اوراق با رعایت ترتیبات مقرر در این دستور العمل، قابلیت معامله ثانویه در بورس ها و بازارهای خارج از بورس را دارا می باشد."

مزایای اوراق گام

در ادامه مزایای انتشار اوراق گام تبیین می گردد.

• **حمایت از بخش مولد اقتصاد:** با توجه به اینکه در اوراق گام مطالبات واقعی بنگاه های تولیدی تنزیل می شود، ابزار حمایتی خوبی برای تأمین سرمایه در گردش بنگاه های تولیدی محسوب می شود.

• **امکان نقل و انتقال ثانویه اوراق:** در سازوکار فعلی، اوراق را در سامانه گام و یا بازار بورس / فرابورس می توان انتقال داد و از این طریق منجر به خلق ارزش در زنجیره تولید شد.

• **تأمین مالی اهرمی تولید:** در روابط اقتصادی میان بنگاه معمولاً پدیده «زنجیره بدهی» یا «بدهی های متوالی» مشاهده می شود. در واقع یک محصول در یک بنگاه تولیدی نهاده برای بنگاهی دیگر محسوب می شود. در اوراق گام هرچند تنها تأمین مالی بنگاه متعهد صورت می گیرد، در ادامه و پس از انتقال اوراق به سایر بنگاه ها، تأمین مالی آن ها نیز انجام می شود.

• **ارتقای رتبه اعتباری اوراق با ضمانت بانک:** بانک با ضمانت اوراق، رتبه اعتباری آن را بهبود می دهد. این امر موجب سهولت و کاهش هزینه های وصول مطالبات خواهد شد. در این صورت ریسک اعتباری اوراق ارتباطی با ریسک اعتباری بنگاه متعهد نخواهد داشت و بانک در سررسید مبلغ اسمی را پرداخت خواهد نمود.

• **افزایش دسترسی به تأمین مالی:** با توجه به تأمین منابع اوراق از بازار سرمایه در ساختار اوراق گام، بانک ها می توانند بدون آن که منابع خود را درگیر کنند، اقدام به تأمین مالی تولید نمایند. از جنبه ای دیگر با توجه به آن که در ساختار اوراق گام تنها بنگاه متعهد اعتبار سنجی می شود، بنگاه متعهد می تواند هر بنگاه دیگری را در سامانه گام بدون نیاز به اعتبارسنجی جهت انتقال اوراق معرفی کند (میثمی و زمان زاده، ۱۳۹۹).

۷) پس از گذشت یک ششم از زمان صدور اوراق تا سررسید، نقل و انتقال اوراق در سامانه گام متوقف و معاملات ثانویه در بازار بورس/فرا بورس آغاز خواهد شد. محل پذیرش و معاملات اوراق بهادار متعلق به بانک‌های پذیرفته شده در بورس، براساس محل پذیرش سهام بانک در بورس است. محل پذیرش و معاملات اوراق متعلق به بانک‌های پذیرفته نشده در بورس تهران در شرکت فرا بورس ایران است. جهت آغاز معاملات، بانک باید روند زیر را طی کند:

۱) بانک درخواست خود را به بورس یا فرا بورس ارائه می‌دهد.

۲) بورس مربوطه پس از بررسی شرایط، موافقت خود جهت انجام معاملات را به همراه فهرست نمادهای معاملاتی منتشر می‌نماید.

۳) بانک/موسسه اعتباری پس از دریافت پذیرش بورس/فرا بورس حداکثر ۵ روز کاری فرصت دارد که مدارک مورد نیاز را به شرکت سپرده‌گذاری مرکزی ارائه کند.

۸) در زمان سررسید، بانک وظیفه دارد یک روز قبل از سررسید اوراق، مبلغ اسمی را به حسابی که توسط شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اعلام می‌شود، واریز نماید.

۹) در صورت تأخیر بانک از پرداخت مبلغ اوراق، بانک/موسسه اعتباری موظف به پرداخت وجه التزام به دارندگان اوراق می‌باشد. وجه التزام برابر با نرخ سود تسهیلات مبادله‌ای به علاوه ۶ درصد می‌باشد.

۱۰) همچنین بانک در صورت نکول از تأدیه وجه تا ۷ روز، دیگر امکان عرضه جدید نخواهد داشت.

در شکل ۲ مراحل و روابط میان ارکان انتشار اوراق گام ترسیم شده است.

مطابق بند «ع» تبصره ۲ قانون بودجه ۱۴۰۱ کل کشور، «به منظور ایجاد زیرساخت تأمین مالی در زنجیره، بورس‌های کالایی مجازند نسبت به ایجاد امکان معاملات کالا در بورس‌های ذی‌ربط بر مبنای اسناد اعتبار نظیر برات الکترونیک و سایر اسناد اعتباری قانونی و همچنین ایجاد ابزار لازم برای تبدیل اسناد اعتباری فوق‌الذکر به ریال اقدام نمایند».

جهت اجرای این بند در قانون بودجه، وزارت امور اقتصادی و دارایی «دستورالعمل تأمین مالی در زنجیره تأمین به پشتوانه اسناد اعتباری در بورس‌های کالایی خزانه‌داری کل کشور، سازمان بورس و اوراق بهادار، بانک

از آنجا که این اوراق مشترک میان بازار پول و سرمایه است، سازوکار عملیاتی استفاده از اوراق گام در سه مستند قانونی بیان شده است که عبارتند از: دستورالعمل گواهی اعتبار مولد مصوب ۱۳۹۸/۰۹/۰۵ شورای پول و اعتبار، دستورالعمل پذیرش و معاملات اوراق گام مصوب ۱۳۹۹/۰۱/۱۷ هیأت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار و درنهایت، شیوه نامه اجرایی اوراق گام مصوب ۱۳۹۹/۰۳/۱۸ کمیسیون اعتباری بانک مرکزی. در ذیل فرآیند انتشار اوراق با توجه به این دستورالعمل‌ها تشریح می‌شود.

۱) بنگاه متعهد درخواست صدور اوراق را به بانک/موسسه اعتباری ارائه می‌دهد.

۲) بانک موظف است تا از این سه مورد اطمینان حاصل نماید: ۱- صوری نبودن موضوع معامله و احراز صدق آن؛ ۲- مرتبط و متناسب بودن موضوع معامله با زمینه فعالیت بنگاه متعهد و متقاضی؛ ۳- موضوع معامله در راستای تسویه بدهی‌های سابق نباشد.

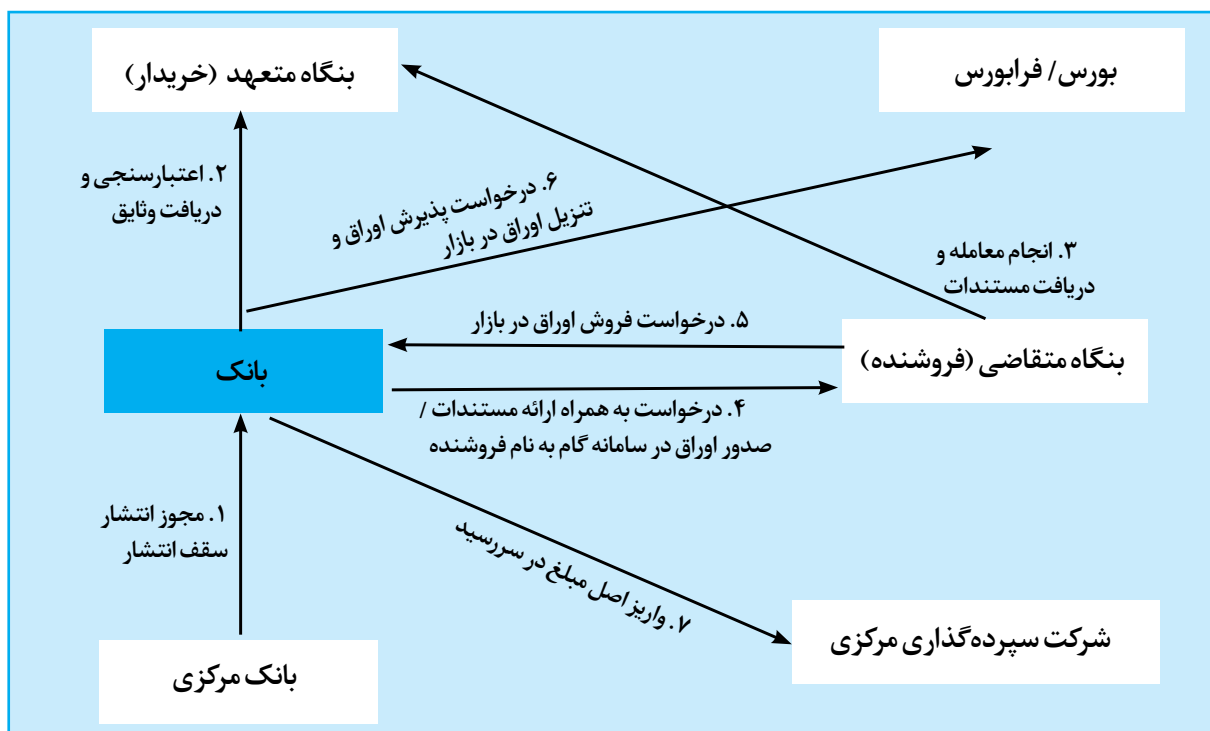

۳) بانک، بنگاه متعهد (مدیون) را اعتبار سنجی می‌کند و وثایق مورد نیاز را دریافت می‌کند.

۴) پس از صدور مجوز انتشار اوراق گام توسط بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و تعیین سقف اوراق قابل انتشار، بانک/موسسه اعتباری عامل مکلف است جدول زمان‌بندی انتشار اوراق و زمان سررسید آن را تعیین نموده و اطلاعات مذکور را به همراه درخواست پذیرش اوراق به بورس/فرا بورس ارائه نماید.

۵) اوراق در سامانه گام صادر می‌شود و مالکیت آن به متقاضی انتقال پیدا می‌کند.

۶) پس از انتشار اوراق توسط موسسه اعتباری در سامانه گام، فروشنده می‌تواند اوراق را به سایر بنگاه‌های عضو سامانه گام منتقل کند.

نمودار ۲. مراحل انتشار اوراق گام

اوراق گام صادره را مطابق سررسید مندرج در اطلاعیه عرضه به اتاق پایاپای ارسال نماید. (۴) صدور اوراق گام منطبق با اطلاعات معامله و شرایط اعلامی در اطلاعیه عرضه و وصول اطلاعات اوراق مذکور به اتاق پایاپای به منزله تسویه معامله توسط خریدار می باشد. (۵) در صورت عدم صدور یا انتقال اوراق گام به نفع فروشنده، کارگزار مکلف به تسویه معامله می باشد و می تواند اقدام به انعقاد قرارداد با بانک جهت صدور یا انتقال اوراق گام نماید. (۶) در صورت تغییر ذی نفع اوراق، اتاق پایاپای این موضوع را به اطلاع بانک می رساند. بانک موظف است تغییر ذی نفع را در سامانه گام ثبت نماید. مطابق مصوبه هیئت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار، سقف نرخ کارمزد در اوراق گام به شرح زیر است.

مرکزی ج.ا.ا» را ابلاغ نمود. مطابق این دستورالعمل صدور اوراق گام صرفاً برای معاملات بلوکی و ناپیوسته اوراق گواهی سپرده کالایی و معاملات کالا در بازار فیزیکی و فرعی بورس مجاز است. صدور و معامله اوراق گام در بورس کالا در فرآیند زیر اجرائی می شود: (۱) کارگزار یا اتاق پایاپای به نیابت از خریدار اطلاعات معامله را به بانک ارسال می نماید. (۲) کارگزار خرید بر اساس استعلامی که از یک بانک انجام داده است، امکان ثبت سفارش برای خرید را از طریق لحاظ اعتبار برای خریدار ایجاد می کند. (۳) موسسه اعتباری/ بانک، اعتبار تعهد شده بنگاه متعهد (خریدار) را تعیین و اعتبار تعهد شده را براساس مهلت مورد توافق با اتاق پایاپای و به صورت الکترونیکی به اتاق پایاپای اعلام می نماید. بانک موظف است اطلاعات

جدول ۱. سقف کارمزد معاملات اوراق گام

شرح	خرید	فروش	جمع	حداکثر کارمزد خرید	حداکثر کارمزد فروش	جمع
کارمزد بورس تهران/ فرابورس	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۲	۲۰	۲۰	۴۰
کارگزاران	۰/۰۰۰۶	۰/۰۰۰۶	۰/۰۰۱۲	۵۰	۵۰	۱۰۰
سپرده گذاری مرکزی	۰/۰۰۰۰۱۵	۰/۰۰۰۰۱۵	۰/۰۰۰۰۳	۶	۶	۱۲
مدیریت فناوری	۰/۰۰۰۰۱	۰/۰۰۰۰۱	۰/۰۰۰۰۲	۴	۴	۸
جمع کل	۰/۰۰۰۷۲۵	۰/۰۰۰۷۲۵	۰/۰۰۱۴۵	کارمزد به میلیون ریال		

تحلیل فقهی اوراق گام

در این بخش، به ارائه مختصری از تحلیل های فقهی سازوکار اوراق گام اشاره خواهیم کرد. پرسش اصلی در این خصوص عبارت است از این که قالب فقهی و عقود مرتبط با اوراق گام چیست و آیا انتشار اوراق گام از منظر شرعی صحیح است؟

در پاسخ به این سؤال، مصوبه شورای فقهی بانک مرکزی از نظر فقهی مورد بررسی و تحلیل قرار می گیرد.

۱/۵. تبیین دیدگاه شورای فقهی بانک مرکزی

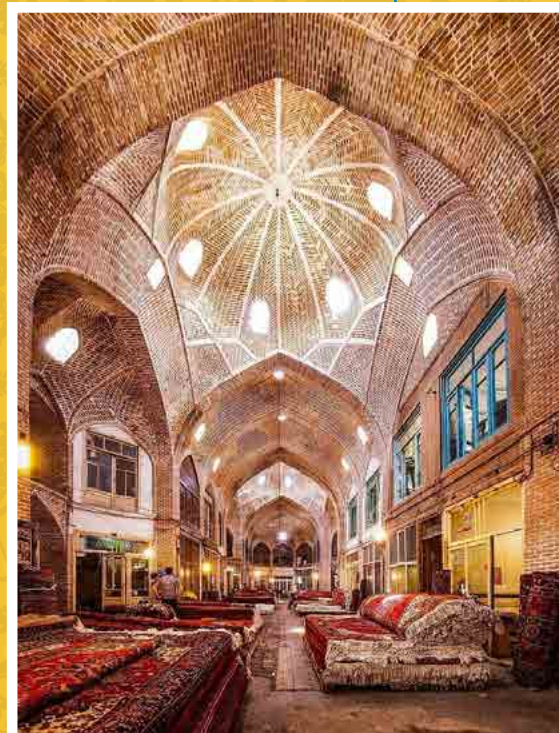
طرح پیشنهادی بانک مرکزی ج.ا.ا در خصوص اوراق گام در پانزدهمین جلسه شورای فقهی بانک مرکزی مطرح شد و پس از بحث و بررسی پیرامون ابعاد فقهی طرح مذکور، شورای فقهی بانک مرکزی طرح مذکور را چنانچه در قالب ضمانت اعم از عرفی یا شرعی باشد، مغایر با موازین شرعی تشخیص نداد. بر این اساس در ادامه اوراق گام در دو بخش مستقل ضمان شرعی و ضمان عرفی مورد تحلیل قرار می گیرد. همچنین برخی نویسندگان علاوه بر الگوهای ارائه شده در شورای فقهی بانک مرکزی، راه های دیگری برای تصحیح شرعی اوراق گام ارائه کرده اند که عبارت اند از: الگوی صلح و الگوی معاوضه. در ادامه این الگوها مورد بررسی می شود.

۲/۵. ضمان شرعی

ضمان، عقدی است که در آن ضامن متعهد می شود تا دین شخصی دیگر (مضمون عنه) را به طلبکارش (مضمون له) بپردازد (موسوی خمینی، بی تا، ج ۲، ص ۲۲؛ مراجع تقلید، ۱۳۸۰، ج ۲، ص ۳۵۴). براین مبنا ماده ۶۸۴ قانون مدنی ضمان را اینگونه تعریف کرده است: «عقد ضمان عبارت است از اینکه شخصی مالی را که بر ذمه دیگری است به عهده بگیرد». عقد ضمان سه رکن دارد. کسی که پرداخت دین شخص دیگر را تعهد می کند ضامن، بدهکار را مضمون عنه و طلبکار را مضمون له می نامند. طرفین عقد ضمان در حقیقت ضامن و طلبکار هستند. در عقد ضمان رضایت ضامن و مضمون له شرط است و ایجاب و قبول توسط این دو نفر صورت می پذیرد (محقق حلی، ۱۴۰۸ق، ج ۲، ص ۱۰۷). ماده «۶۹۸» قانون مدنی مقرر می دارد که بعد از اینکه ضمان به طور صحیح واقع شد، ذمه مضمون عنه بری و ذمه ضامن به مضمون له مشغول می شود.

در ادامه ذکر چند نکته راجع به قرارداد ضمان ضروری به نظر می رسد:

دینی که مورد ضمانت واقع می شود باید معلوم باشد؛ لذا ضامن شدن بر یکی از دو دین به صورت مردد صحیح نیست، اگرچه طلبکار آن دویکی باشد. اما لازم نیست ضامن، به طور مفصل مقدار و اوصاف و شرایط دینی که آن را ضمانت می کند بداند

اوراق گام در قالب ضمان
عقدی به این ترتیب خواهد
بود که بنگاه متعهد (خریدار
نهاده) به بانک مراجعه کرده
و پس از ارائه اسناد و مدارک
و سپردن وثائق و امضای
قرارداد ضمانت با بانک،
بانک به عنوان ضامن بنگاه
متعهد، دین را بر عهده گرفته
و اقدام به انتشار اوراق گام می
کند و این اوراق را در اختیار
طلبکاران (فروشنده نهاده)
قرار می دهد.

- اول؛ دین باید در ذمه مضمون عنه ثابت شده باشد؛ لذا نمی توان بر دینی
که در آینده محقق خواهد شد ضامن شد (محقق حلی، ۱۴۰۸ ق، ص. ۱۰۹؛
موسوی خمینی، ۱۳۹۲، ج ۲، ص. ۲۲)؛

- دوم؛ دینی که مورد ضمانت واقع می شود باید معلوم باشد؛ لذا ضامن شدن
بر یکی از دو دین به صورت مردد صحیح نیست، اگر چه طلبکار آن دو یکی باشد.
اما لازم نیست ضامن، به طور مفصل مقدار و اوصاف و شرایط دینی که آن را
ضمانت می کند بداند (مراجع تقلید، ۱۳۸۰، ج ۲، ص. ۳۵۷)؛

- سوم؛ مورد ضمان باید مال باشد اعم از عین کلی یا منفعت (مثل دادن

اتومبیل برای استفاده مضمون له) و یا انجام کار (مثل تعهد بر ساختن يك خانه برای مضمون له) باشد (مراجع تقلید، ۱۳۸۰، ج ۲، ص ۱۱۳)؛ لذا تکالیف غیر مالی، مورد ضمان واقع نمی شوند (موسوی خمینی، ۱۳۹۲، ج ۲، ص ۲۵)؛

- چهارم؛ ضامن در صورتی حق رجوع به بدهکار را دارد که بدهی او را پرداخته باشد؛ بنابراین به صرف ضامن شدن، حق رجوع ندارد. همچنین اگر بدون اجازه او ضامن شده باشد و بدون اجازه او بدهی را پرداخت کرده باشد، حق رجوع به او را ندارد (محقق حلی، ۱۴۰۸، ج ۲، ص ۱۰۹).

در نظر فقیهان امامیه اثر عقد ضمان، بری الذمه شدن مضمون عنه و انتقال دین به عهده ضامن است که از آن به نقل ذمه یاد می شود. ماده ۶۹۸ ق.م. در این خصوص بیان داشته است: «بعد از اینکه ضمان بطور صحیح واقع شد، ذمه مضمون عنه بری و ذمه ضامن به مضمون له مشغول می شود». فقیهان اهل سنت برخلاف فقیهان شیعه که ضمان را نقل ذمه به ذمه دانسته اند، باور دارند که ضمان ضم ذمه به ذمه است؛ در این صورت از نگاه آنان، طلبکار می تواند هم به مضمون عنه و هم به ضامن مراجعه کند، بنابراین در مورد اثر ضمان عقدی میان اندیشه و ران فقه و حقوق اسلامی اختلاف نظر وجود دارد. فقیهان امامیه اثر ضمان را نقل ذمه مضمون عنه به ذمه ضامن می دانند، در حالی که فقیهان اهل سنت باور دارند که به سبب عقد ضمان، ذمه ضامن در اصل دین یا در مطالبه به ذمه مضمون عنه ضمیمه می شود (ضیائی و معینی فر، ۱۳۹۳).

اوراق گام در قالب ضمان عقدی به این ترتیب خواهد بود که بنگاه متعهد (خریدار نهاده) به بانک مراجعه کرده و پس از ارائه اسناد و مدارک و سپردن وثائق و امضای قرارداد ضمانت با بانک، بانک به عنوان ضامن بنگاه متعهد، دین را برعهده گرفته و اقدام به انتشار اوراق گام می کند و این اوراق را در اختیار طلبکاران (فروشنده نهاده) قرار می دهد. در واقع بانک با انتشار این اوراق، طلب مؤجل (مدت دار) فروشنده نهاده را تبدیل به اوراق مالی استاندارد کرده است که قابلیت نقدشوندگی دارد و در بازار ثانویه قابل خرید و فروش است. در این ساختار، بنگاه متعهد، پس از قبول ضمانت توسط ضامن، بری الذمه شده و دینی بر ذمه نخواهد داشت؛ به عبارتی دیگر رابطه بنگاه متعهد (خریدار نهاده) با طلبکار (فروشنده نهاده) قطع شده و امکان مطالبه از خریدار نهاده سلب شده و طلبکار (فروشنده نهاده) صرفاً حق مطالبه از بانک را خواهد داشت. بدیهی است بانک پس از پرداخت مطالبات طلبکاران، می تواند به بنگاه متعهد رجوع کند که اینک در ماده ۷۰۹ ق.م. تصریح شده است که: «ضامن حق رجوع به مضمون عنه ندارد مگر بعد از اداء دین.....».

ضمان در اصطلاح صنعت بانکداری تفاوت جوهری با عقد ضمان فقهی دارد. همان طور که در مطلب پیشین بیان شد ضمان فقهی عبارت بود از نقل ذمه به ذمه در فقه امامیه یا ضم ذمه به ذمه در فقه اهل سنت؛ اما در عرف بانکداری، ضمان از سنخ انتقال دین از ذمه ای به ذمه دیگر یا ضم ذمه ای به ذمه دیگر نیست، بلکه به معنای تعهد و التزام به پرداخت در صورت عدم پرداخت مدیون است. فقیهان معاصر این نوع عقد را از باب توسعه عقد ضمان یا به عنوان مصداقی از عقد کفالت و یا تحت عنوان عقدی جدید، صحیح و لازم دانسته اند

۳/۵. ضمان عرفی

ضمان در اصطلاح صنعت بانکداری تفاوت جوهری با عقد ضمان فقهی دارد. همان طور که در مطلب پیشین بیان شد ضمان فقهی عبارت بود از نقل ذمه به ذمه در فقه امامیه یا ضم ذمه به ذمه در فقه اهل سنت؛ اما در عرف بانکداری، ضمان از سنخ انتقال دین از ذمه‌ای به ذمه دیگر یا ضم ذمه‌ای به ذمه دیگر نیست، بلکه به معنای تعهد و التزام به پرداخت در صورت عدم پرداخت مدیون است. فقیهان معاصر این نوع عقد را از باب توسعه عقد ضمان یا به عنوان مصداقی از عقد کفالت و یا تحت عنوان عقدی جدید، صحیح و لازم دانسته اند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۹، ص ۴۵).

در ضمانت فقهی در صورت فوت ضامن، بدهی ضامن مقدم بر ارث ورثه است و باید در اولویت پرداخت قرار گیرد؛ در حالی که در ضمانت عرفی، در صورت فوت ضامن اگر وصیت نکرده باشد، چیزی بر عهده ورثه نیست.

قانون مدنی اگرچه عقد ضمان را به همان معنای ضمان فقهی تعریف کرده است اما در ماده ۷۲۳ به این نوع ضمان (عرفی) اشاره‌ای داشته است: «ممکن است کسی در ضمن عقد لازمی به تأدیه دین دیگری ملزم شود؛ در این صورت تعلیق به التزام مبطل نیست مثلاً اینکه کسی التزام خود را به تأدیه دین مدیون معلق به عدم تأدیه او نماید».

طبق نظر برخی فقیهان معاصر، ضمانت‌نامه‌های بانکی از باب عقد ضمان توجیه‌پذیر است (وحید خراسانی، ۱۴۲۱ق، ص ۷۵۰؛ موسوی خویی، ۱۴۱۲ق، صص ۵۴۰-۵۴۱). برخی حقوق‌دانان نیز در توجیه آن گفته‌اند ضمانت‌نامه سندی است حاکی از قرارداد ضمان؛ به این معنا که این سند، معرف و دلیل وجود قراردادی است که پیش از این منعقد شده و پیرو انعقاد آن، سند ضمانت‌نامه صدور یافته است (اخلاقی، ۱۳۶۸، ص ۱۶۵). در صورت پذیرش این نظریه، باید تمامی قواعد عقد ضمان را حاکم بر ضمانت‌نامه‌های بانکی دانست؛ در حالی که ضمانت‌نامه‌ها اگرچه وجوه اشتراکی با عقد ضمان فقهی دارند، اما دارای وجوه افتراقی نیز هستند (ندائی، ۱۳۹۴، ص ۱۲):

۱) ضمانت عرفی، ضم ذمه به ذمه به‌شمار می‌رود، در حالی که ضمانت فقهی، نقل ذمه به ذمه است.

۲) در ضمانت فقهی به محض ضامن شدن، بدهی بدهکار به ذمه ضامن منتقل می‌شود و ذمه بدهکار بری و پاک می‌شود، اما در ضمانت عرفی، بدهی بر ذمه بدهکار باقی می‌ماند و ضامن بازپرداخت وام را در صورت سر باز زدن بدهکار از پرداخت، متعهد می‌شود. به عبارت دیگر، در ضمانت فقهی بدهی به‌طور قطعی به ضامن منتقل می‌شود مانند جایی که کسی دین دیگری را بخرد (عقد خرید دین). اما در ضمانت عرفی، با وجود ضمانت، باز هم بدهی بر عهده بدهکار باقی است و ضامن، حالت «گرو» دارد که در صورت استنکاف بدهکار از پرداخت، بدهی به ذمه او منتقل می‌شود و وام‌دهنده می‌تواند بدهی خود را از ضامن طلب کند. به همین دلیل، مشاهده می‌کنیم که بانک‌ها از ضامن، اسناد و مدارکی مانند اوراق بهاداری چون چک و سفته یا نامه کسر از حقوق می‌گیرند تا در صورت نیاز، از طریق آن مطالبات خود را وصول کنند.

قانون مدنی اگرچه عقد ضمان را به همان معنای ضمان فقهی تعریف کرده است اما در ماده ۷۲۳ به این نوع ضمان (عرفی) اشاره‌ای داشته است: «ممکن است کسی در ضمن عقد لازمی به تأدیه دین دیگری ملزم شود؛ در این صورت تعلیق به التزام مبطل نیست مثلاً اینکه کسی التزام خود را به تأدیه دین مدیون معلق به عدم تأدیه او نماید».

۱) در ضمانت فقهی در صورت فوت ضامن، بدهی ضامن مقدم بر ارث ورثه است و باید در اولویت پرداخت قرار گیرد؛ در حالی که در ضمانت عرفی، در صورت فوت ضامن اگر وصیت نکرده باشد، چیزی بر عهده ورثه نیست.

ضمانت‌های عرفی همچون ضمانت‌های بانکی، هدف انتقال بدهی نیست، بلکه هدف فراهم کردن فضای امنیت و اطمینان است؛ به همین دلیل بایستی قبل از به وجود آمدن، بدهی و ثبوت آن محقق شود و قبل از احراز تخلف حق مراجعه به ضامن وجود ندارد. به این دلیل می‌توان گفت ضمانت‌نامه‌های عرفی قراردادهای مستقل و مستحدثی هستند که به مقتضای نیاز جامعه به وجود آمده‌اند، در نتیجه اگر شرایط عمومی معاملات چون نفی اکل مال به باطل، نفی غرر، نفی ضرر و نفی ربا در آنها رعایت شود، مشمول ادله صحت چون آیه شریفه «اوفوا بالعقود» خواهند بود.

۲) در ضمانت فقهی اگر ضامن برای ضمانتش شرطی قرار دهد و به عنوان مثال بگوید: اگر بدهکار قرض تو را نداد من می‌دهم، ضامن شدن او محل اشکال است، ولی در ضمانت عرفی اشکالی ندارد.

۳) در ضمانت فقهی کسی که فرد ضامن بدهی او می‌شود باید بدهکار باشد، پس اگر کسی بخواهد از دیگری قرض کند، تا وقتی که قرض نکرده است، فرد نمی‌تواند ضامن او شود ولی در ضمانت عرفی چنین قیدی نیست.

در ضمانت‌های عرفی همچون ضمانت‌های بانکی، هدف انتقال بدهی نیست، بلکه هدف فراهم کردن فضای امنیت و اطمینان است؛ به همین دلیل بایستی قبل از به وجود آمدن، بدهی و ثبوت آن محقق شود و قبل از احراز تخلف حق مراجعه به ضامن وجود ندارد. به این دلیل می‌توان گفت ضمانت‌نامه‌های عرفی قراردادهای مستقل و مستحدثی هستند که به مقتضای نیاز جامعه به وجود آمده‌اند، در نتیجه اگر شرایط عمومی معاملات چون نفی اکل مال به باطل، نفی غرر، نفی ضرر و نفی ربا در آنها رعایت شود، مشمول ادله صحت چون آیه شریفه «اوفوا بالعقود» خواهند بود.

برخی فقیهان معاصر امامیه نظیر حضرت امام خمینی (ره) و آیت الله سیستانی، همچنین فقیهان اهل سنت ضمانت‌های عرفی نظیر ضمانت‌نامه‌های بانکی را از باب کفالت تصحیح کرده‌اند. خاطرنشان می‌گردد کفالت در لغت مشتق از کفل و به معنای به عهده گرفتن است. در اصطلاح فقهی نیز عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین در مقابل دیگری احضار شخص ثالثی را تعهد می‌کند. به شخص متعهد «کفیل» و به متعهدله «مکفول له» و به شخص ثالث «مکفول» گفته می‌شود. کفالت نوعی ضمان است. به عبارت دیگر کفالت التزام احضار مکفول است هرگاه مکفول له بخواهد بدین معنی که شخص ملتزم و متعهد شود که دیگری را هر وقت که مکفول له بخواهد حاضر نماید (بحرانی، بی‌تا، ج ۲۱، ص ۳؛ شهید ثانی، بی‌تا، ج ۴، ص ۱۱۲). کفالت ضم ذمه به ذمه یعنی ذمه کفیل به ذمه اصیل در حق مطالبه است (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۵، ص ۴۶۲). برای اینکه بتوان ضمانت‌نامه‌های بانکی را ذیل کفالت تصحیح نمود، مستلزم آن است که کفالت را به معنای اعم از پرداخت دین و حاضر کردن مکفول نیز در نظر داشت (روحانی، بی‌تا، ص ۳۸۳)؛ زیرا همان طور که اشاره شد، کفالت اصطلاحی در فقه، حاضر کردن شخص است و کفیل، تعهدی به ادای دین ندارد و صرفاً باید مکفول را حاضر کند (اسکندری، ۱۴۲۲ق، ص ۱۶۲).

حضرت امام خمینی (ره) در خصوص کفالت بانکی می‌نویسند «از کارهای بانک‌ها و مؤسسه‌های آنها، کفالت است، به این صورت که شخصی برای دیگری تعهد می‌کند کاری انجام دهد مانند ساختن پل و بانک یا غیربانک، برای شخص متعهدله، به کفالت متعهد و ضمان وی تعهد می‌کند به اینکه اگر متعهد به آنچه تعهد کرده عمل نکند، مبلغی را از طرف وی بپردازد و کفیل از کسی که آن را کفالت کرده، در برابر کفالت، کارمزد می‌خواهد. ظاهر این کفالت که به تعهد ادای آن در وقتی که متعهد به تعهدش عمل نکند، برمی‌گردد، صحیح است و گرفتن کارمزد در برابر کفالت و کارهایی که انجام می‌دهد جایز است» (موسوی خمینی، بی‌تا، ج ۲، ص ۵۸۸).

حضرت امام خمینی (ره) در خصوص کفالت بانکی می‌نویسند «از کارهای بانک‌ها و مؤسسه‌های آنها، کفالت است، به این صورت که شخصی برای دیگری تعهد می‌کند کاری انجام دهد مانند ساختن پل و بانک یا غیربانک، برای شخص متعهدله، به کفالت متعهد و ضمان وی تعهد می‌کند به اینکه اگر متعهد به آنچه تعهد کرده عمل نکند، مبلغی را از طرف وی بپردازد و کفیل از کسی که آن را کفالت کرده، در برابر کفالت، کارمزد می‌خواهد. ظاهر این کفالت که به تعهد ادای آن در وقتی که متعهد به تعهدش عمل نکند، برمی‌گردد، صحیح است و گرفتن کارمزد در برابر کفالت و کارهایی که انجام می‌دهد جایز است»

آیت الله سیستانی تعهد بانك نسبت به صاحب پروژه مبنی بر ادای مبالغ درخواستی در صورت تخلف متعهد از اجرای آن و ادای خسارات را نوعی کفالت مالی می‌داند در برابر کفالت اصطلاحی در ابواب معاملات که ضمانت مالی در اینگونه موارد با ضمانی که در فقه به کار می‌رود این تفاوت را دارد (مراجع تقلید، بی‌تا).

شهید صدر با تفسیر موسع از معنای کفالت، آن را نه به معنای مصطلح فقهی، بلکه تعهدی به ادای دین می‌داند که در قالب شرطی است که اگر بدهکار اصلی دین یا تعهد خود را انجام نداد، کفیل (بانک) متعهد به ادای آن می‌شود (صدر، ۱۴۱۰ ق، صص ۱۳۰-۱۳۱).

در میان فقهای اهل سنت نیز چنین نظری وجود دارد (ارشید، ۱۴۲۱، ص. ۱۷۷؛ زعتری ۱۴۲۲، صص. ۳۵۰-۳۵۱). بنا به این نظر، ضمانت‌نامه‌های بانکی کفالت محض هستند، چه به امر مکفول (ضمانت خواه) باشد و چه نباشد. معنای این کفالت هم ضم ذمه به ذمه است که همان ضمان است (دبیان، ۱۴۲۳، ص. ۲). در فقه عامه غالباً مفهوم عقدی ضمان با واژه «ضمان» استعمال نمی‌گردد، بلکه همه فقیهان، به جز حنفی‌ها، از کفالت به معنای عام (کفالت نفس و کفالت مال) تعبیر به ضمان می‌کنند. آنان ضمان را بیشتر در معانی خسارت و هر چه در نتیجه تعدی از حکم شرع الزامی باشد به کار برده‌اند (وزارت اوقاف و شئون اسلامیة کویت، ۱۴۱۸ ق، ج ۲، ص. ۱۳۷). از نظر آنان کفالت به طور کلی به دو دسته تقسیم می‌شود:

۱) کفالت به مال که بازگشت یک دارایی به مالک آن را تضمین می‌کند.

۲) کفالت به نفس که شخص ملتزم و متعهد شود که دیگری را هر وقت که حاکم یا مکفول له بخواهد حاضر نماید (الشهید الثانی).

مستقل بودن عقد ضمانت‌نامه‌های بانکی از دیگر نظراتی است که در راستای صحت سازوکار این ضمانت‌نامه‌ها مطرح می‌شود. اکثر حقوق‌دانان معاصر به دلیل آنکه تبیین ماهیت ضمانت‌نامه‌های بانکی در چارچوب عقود مرسوم فقهی، با چالش‌هایی همراه است، با استناد به اصل آزادی قراردادها و ماده «۱۰» قانون مدنی و وجود ادله کافی و دارای صلاحیت در غیرتوقیقی بودن عقود این موضوع را مطرح می‌کنند.

۴/۵. تطبیق ضمان شرعی و عرفی با اوراق گام

مطابق الگو اوراق گام، بانک بدهی مدت‌دار بنگاه متعهد (خریدار نهاده) را در قالب اوراق متحدالشکل و استاندارد تحت عنوان «اوراق گام» منتشر کرده و در اختیار طلبکار (فروشنده نهاده) قرار می‌دهد. به موجب این اوراق، بانک ضمانت کرده است (متعهد شده است) که در سررسید، چنانچه بدهی دارنده اوراق توسط بنگاه متعهد (خریدار نهاده) پرداخت نشد، بانک به میزان مبلغ مندرج در اوراق، به دارنده اوراق بپردازد. بنابراین انتشار این اوراق به معنی براءت ذمه متعهد اصلی (خریدار نهاده) نیست، بلکه به معنای التزام بانک مبنی بر پرداخت بدهی در صورت عدم پرداخت آن در سررسید توسط متعهد اصلی است. شایان ذکر است در هر دو الگوی ضمانت، بانک در ازای

انجام این خدمت برای بنگاه متعهد، دو کارمزد می‌تواند مطالبه کند: یکی به عنوان «عامل صدور اوراق» برای تبدیل بدهی به اوراق استاندارد و انتشار آن و دیگری به عنوان «ضامن پرداخت» برای تضمین پرداخت بدهی در سررسید.

نکته‌ای که در انتشار هر دو نوع ضمانت (شرعی و عرفی) می‌بایست مدنظر قرار گیرد این است که هر دو نوع ضمانت مبتنی بر وجود دین واقعی است؛ لذا شرط صحت شرعی انتشار این اوراق، ثابت بودن دین در ذمه بدهکار است و چنانچه مدیون بودن بنگاه متعهد محل تردید باشد، انتشار اوراق گام، صوری می‌شود و دارای شبهه ربوی است؛ زیرا به قرض همراه با بهره شبیه خواهد شد.

۵/۵. تطبیق عقد صلح و معاوضه با اوراق گام

صلح در لغت به معنای سازش و آشتی و توافق است (عمید، ۱۳۷۶، ج ۲، ص ۲۱۶۰) و در اصطلاح شرعی عبارت است قراردادی که به موجب آن انسان با دیگری سازش می‌کند که مقداری از مال یا منفعت مال خود را ملک او کند یا از حق خود بگذرد؛ خواه این سفارش در مقابل عوض باشد یا نباشد (محقق حلی، بی‌تا، ج ۲، ص ۹۹؛ نجفی، ۱۳۶۸ ق، ج ۲۶، ص ۲۱۱). در قرارداد صلح، آنکه ایجاب را محقق می‌سازد «مُصالح» و کسی که آن را قبول می‌نماید «مُتصالح» نام دارد. در الگوی صلح، طرفین عقد صلح عبارت‌اند از بانک و بنگاه متقاضی. مطابق این الگو بنگاه متقاضی (مُصالح) چک عادی خود که توسط بنگاه متعهد (خریدار نهاده) صادر شده است را در مقابل اوراق گام منتشره توسط بانک (مُتصالح) صلح می‌کند. در توضیح این الگو گفته شده است که بانک در این مدل، مالک چک عادی بنگاه متقاضی می‌شود و در مقابل آن اوراق گام خود را واگذار می‌کند. همچنین در علت چرایی استفاده از عقد صلح برای تملیک اوراق گام بجای عقد بیع، بیان کرده‌اند از آنجا که بیع دین به دین از نظر فقهی ممنوع است و بیع اوراق گام با چک عادی از مصادیق بیع دین به دین^۱ محسوب می‌شود، برای رهایی از این ممنوعیت از قالب عقد صلح استفاده شده است.

همچنین در الگوی معاوضه نیز بانک در مقابل دریافت چک عادی صادرشده توسط بنگاه متعهد (خریدار نهاده) اوراق گام منتشر شده خود را واگذار می‌کند. در توضیح این الگو به مقایسه عقد بیع با عقد معاوضه اشاره شده است. در این خصوص دو دیدگاه فقهی وجود دارد: گروهی معاوضه را از مصادیق بیع می‌دانند که در آن ثمن معامله بجای وجه نقد، کالا می‌باشد و گروهی دیگر معاوضه را عقدی مستقل از بیع می‌دانند که احکام اختصاصی عقد بیع در آن جاری نمی‌شود. از جمله احکام اختصاصی عقد بیع ممنوعیت بیع دین به دین است و از آنجا که بنابر فرض پیشنهاد دهنده این الگو، مبادله اوراق گام با چک عادی از مصادیق بیع دین به دین است، برای رهایی از این ممنوعیت از عقد معاوضه استفاده شده است. بدیهی است این راهکار در صورتی صحیح است که عقد معاوضه مستقل از عقد بیع تعریف شود.

نکته‌ای که در انتشار هر دو نوع ضمانت (شرعی و عرفی) می‌بایست مدنظر قرار گیرد این است که هر دو نوع ضمانت مبتنی بر وجود دین واقعی است؛ لذا شرط صحت شرعی انتشار این اوراق، ثابت بودن دین در ذمه بدهکار است و چنانچه مدیون بودن بنگاه متعهد محل تردید باشد، انتشار اوراق گام، صوری می‌شود و دارای شبهه ربوی است؛ زیرا به قرض همراه با بهره شبیه خواهد شد.

۱ بیعی است که در آن مبیع و ثمن عبارت از دینی است که هرکدام از طرفین در ذمه دیگری یا شخص ثالث دارند؛ به عبارت دیگر اگر کسی طلب مدت‌دار خود را با طلب مدت‌دار دیگری مبادله کند، در اصطلاح به این نوع معامله بیع دین به دین می‌گویند. این نوع بیع طبق نظر فقها باطل است (نجفی، ۱۳۶۸ ق، ج ۲۴، ص ۲۹۳).

تعبیر صلح یا معاوضه
اوراق گام، تعبیری مسامحی
است. در واقع اوراق گام
نمی‌تواند به عنوان یک
مال، موضوع عقد صلح
یا عقد معاوضه قرار گیرد
چه اینکه ماهیت آن همان
ضمانت است. همان‌طور
که در پذیره‌نویسی سهام
یا اوراق مشارکت با اوراق
اجاره، تعبیر بیع یا فروش
به کار می‌رود در حالی که از
نظر فقهی و حقوقی، ماهیت
پذیره‌نویسی، حسب مورد
انعقاد عقد شرکت یا خرید
دارایی معین و ... است و نه
خرید و فروش صرف اوراق.

در بررسی این دو الگو باید به دو نکته توجه داشت:

اولاً اوراق بهادار، فی نفسه و به خودی خود مالیت و ارزش اقتصادی ندارند تا بتوانند موضوع معاملات قرار گیرند بلکه به واسطه ماهیت پشتوانه اوراق است که اعتبار و ارزش مالی پیدا می‌کنند؛ لذا می‌بایست به پشتوانه اوراق توجه نمود و براین اساس، الگوهای عملیاتی را پیشنهاد داد. با این مقدمه پرسش این است که اوراق گام نشان دهنده چیست و حاکی از چه نوع اموالی است که دارنده چک عادی حاضر می‌شود در مقابل واگذاری چک خود (که نشانه طلب او از صادرکننده است) این اوراق را تملک نماید. اگر پاسخ این باشد که اوراق گام حاکی از ضمانت بانک نسبت به پرداخت بدهی بنگاه متعهد در سررسید مشخص است، در این صورت ماهیت اوراق گام چیزی غیر از عقد ضمان نیست و لذا این دو الگو به همان دو مورد اول (ضمان شرعی و ضمان عرفی) بر می‌گردد و تفاوتی با آن دو ندارد. به بیان دیگر تعبیر صلح یا معاوضه اوراق گام، تعبیری مسامحی است. در واقع اوراق گام نمی‌تواند به عنوان یک مال، موضوع عقد صلح یا عقد معاوضه قرار گیرد چه اینکه ماهیت آن همان ضمانت است. همان‌طور که در پذیره‌نویسی سهام یا اوراق مشارکت یا اوراق اجاره، تعبیر بیع یا فروش به کار می‌رود در حالی که از نظر فقهی و حقوقی، ماهیت پذیره‌نویسی، حسب مورد انعقاد عقد شرکت خرید دارایی معین و ... است و نه خرید و فروش صرف اوراق.

ثانیاً با فرض مالیت داشتن اوراق گام، بیع آن در مقابل چک بنگاه متقاضی، مصداق بیع دین به دین نخواهد بود؛ زیرا آنچه در روایت، مورد نهی واقع شده و فقیهان ممنوعیت آن را اعلام کرده‌اند، بیع دیونی است که هر دو دین، پیش از عقد بیع، محقق بوده است، نه اینکه به واسطه عقد بیع، دین ایجاد شده باشد (شهید ثانی، ۱۴۱۰، ج ۱، ص ۳۴۳؛ بحرانی، بی تا، ج ۲۰، ص ۱۸؛ میرزای قمی، ۱۳۷۱، ج ۲، صص ۱۴۵-۱۴۶) و مفروض این است که بانک با صدور اوراق گام و واگذاری این اوراق، در مقابل دارنده، مدیون می‌شود؛ اگرچه چک عادی بنگاه متقاضی دلالت بر دین بنگاه متعهد می‌کند و این دین قبل از عقد بیع محقق بوده است، اما این برای مصداق بیع دین به دین شدن کافی نیست؛ زیرا می‌بایست هر دو عوض بیع، قبل از عقد، دین محقق باشد، حال آنکه در خصوص اوراق گام این گونه نیست.

در مجموع به نظر می‌رسد بر مبنای دو الگوی ضمان شرعی و ضمان عرفی مشروط به محقق شدن دین بنگاه متعهد، می‌توان اوراق گام را منطبق بر موازین شرعی و اصول حقوقی دانست.

منابع

موسوی خمینی، روح الله (۱۳۹۲)، تحریر الوسیله. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).

موسوی خمینی، روح الله (بی تا)، تحریر الوسیله، قم: دارالعلم.

میثمی، حسین و زمان زاده، حمید. (۱۳۹۹). تأمین مالی زنجیره ارزش با استفاده از اوراق گام: ماهیت، کارکرد و راهکارهای شرعی، تحقیقات مالی اسلامی، ۹(۲)، ۵۴۰-۵۰۷.

میرزای قمی، ابوالقاسم (۱۳۷۱)، جامع الشتات، تصحیح مرتضی رضوی، چاپ اول، تهران: انتشارات کیهان.

نجفی، محمدحسن (۱۳۶۸ ق)؛ جواهرالکلام فی شرح شرائع الاسلام؛ چاپ هفتم، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

ندائی، محمدعلی (۱۳۹۴). تفاوت های ضمانت «فقهی» و «ضمانت عرفی». روزنامه خراسان.

همتی، عبدالناصر (۱۳۹۸)، حرکت بانک مرکزی در مسیر احیای ثبات اقتصادی. دوماهنامه تازه های اقتصاد، ۷۹ (۱۵۸)، ۲-۱۱.

وحید خراسانی، حسین (۱۴۲۱ ق)، توضیح المسائل، ج ۱، قم: مدرسه باقرالعلوم.

وزارت الأوقاف و الشؤون الإسلامية، (۱۴۱۸ ق)، الموسوعة الفقهية الكويتية، کویت: دارالصفوة.

Gelsomino, L.M., Mangiaracina, R., Perego, A. and Tumino, A. (2016), "Supply chain finance: a literature review", International Journal of Physical Distribution & Logistics Management, Vol. 46 No. 4. <https://doi.org/10.1108/IJPDLM-08-2014-0173>

Hofmann, E., Strewe, U. M., & Bosia, N. (2017). Supply Chain Finance and Blockchain Technology: the Case of Reverse Securitisation. Springer.

Liebl, J., Hartmann, E. and Feisel, E. (2016), "Reverse factoring in the supply chain: objectives, antecedents and implementation barriers", International Journal of Physical Distribution & Logistics Management, Vol. 46 No. 4.

Wuttke, D. A., Blome, C., Foerstl, K., & Henke, M. (2013). Managing the innovation adoption of supply chain finance—Empirical evidence from six European case studies. Journal of business logistics, 34(2), 148-166.

احمد ارشید، محمود عبدالکریم (۱۴۲۱ ق). الشامل فی معاملات و عملیات المصارف الاسلامیه. اردن: دارالنفائس.

اخلاقی، بهروز (۱۳۶۸)، بحثی پیرامون ضمانت نامه های بانکی، مجله کانون وکلا، ش ۱۴۸-۱۴۹.

اسکندری، مصطفی (۱۴۲۲ ق)، فقه الحیاه المعاصر (۳) عن محاضرات: الاستاذ الشيخ محمد سند فقه البنوک و الحقوق الجدیدة، چ ۱، قم: دارالغدیر.

بحرانی، یوسف (بی تا)، الحدائق الناضره فی احکام العتره الطاهره، قم: مؤسسه النشر الاسلامی

مراجع تقلید (۱۳۸۰ ش)، توضیح المسائل مراجع، گردآوری کنندگان: بنی هاشمی خمینی، محمدحسن و اصولی، احسان، چاپ شانزدهم، قم: فتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

روحانی، سید محمدصادق (بی تا)، المسائل المنتخبه، بی جا.

زعتری، علاءالدین (۱۴۲۲ ق). الخدمات المصرفیه و موقف و الشریعه الاسلامیه منها. بیروت: دار الکلم الطیب.

شهید ثانی، زین الدین بن علی عاملی (۱۴۱۰ ق)، الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة (المحشی - کلانتر)، قم: کتابفروشی داوری

صدر، سید محمد باقر (۱۴۱۰ ق)، منهاج الصالحین (المحشی)، چاپ دوم، بیروت: دار التعارف للمطبوعات

ضیائی، محمدعادل؛ و معینی فر، محدثه (۱۳۹۳). تحلیل ماهیت فقهی و حقوقی ضمانت نامه های بانکی. فصلنامه اقتصاد اسلامی، ۱۳ (۵۱)، ۱۴۴-۱۲۱.

طریحی، فخرالدین (۱۳۷۵)، مجمع البحرين، تهران: مرتضوی.

عمید، حسن (۱۳۷۶ ش)، فرهنگ فارسی عمید، تهران: انتشارات امیرکبیر.

محقق حلی، جعفر بن حسن (۱۴۰۸ ق)، شرایع الاسلام. قم: اسماعیلیان.

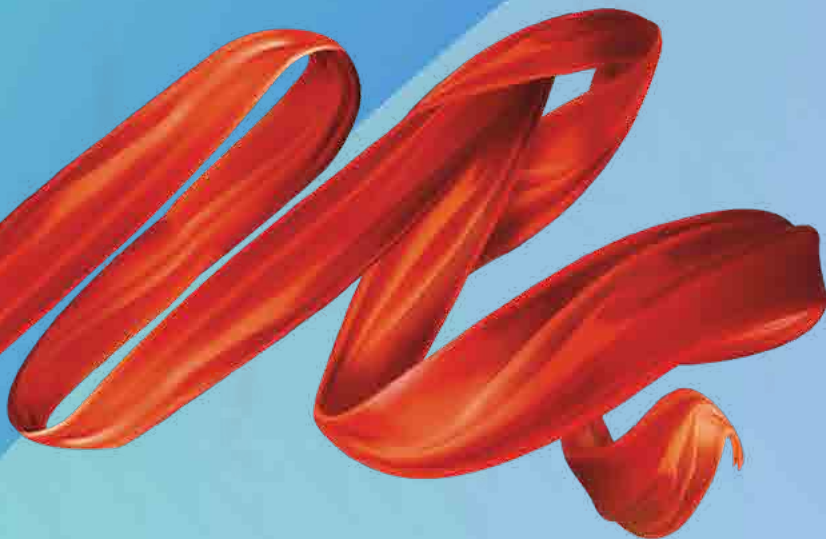
محقق حلی، جعفر بن حسن (بی تا)، شرائع الاسلام فی مسائل الحلال والحرام، قم: اسماعیلیان.

مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۹)، القواعد الفقهیه، قم: مدرسه الامام علی بن ابیطالب.

موسوی خویی، سید ابوالقاسم (۱۴۱۲ ق)، توضیح المسائل، قم: لطفی.

تأمین سرمایه در گردش یکی از چالش‌های اصلی بنگاه‌ها است. در این راستا دستورالعمل اوراق گام در سال ۱۳۹۸ به تصویب شورای پول و اعتبار رسید و تاکنون استفاده گسترده‌ای از آن شده است.

زنجیره ارزش تولید محصولات به وسیله این اوراق، با ضمانت بانک و حمایت بانک مرکزی تأمین مالی می‌شود. این اوراق در سامانه گام قابلیت انتقال به سایر ارائه‌دهندگان نهاده و فروشندگان محصولات را دارد. معاملات ثانویه این اوراق در بازار سرمایه صورت می‌گیرد.

سازمان بورس و اوراق بهادار
مرکز پژوهشی، توسعه و مطالعات اسلامی
گروه بازارها و ابزارهای مالی

نشانی: تهران / میدان ونک / خیابان ملاصدرا / سازمان بورس و اوراق بهادار / ساختمان شماره ۲ / پلاک ۲۷ / طبقه اول

تلفن: ۰۲۱ - ۸۴۰۸۳۱۶۳ - www.rdis.ir

سید امیرحسین اعتصامی
رئیس گروه مالی اسلامی
مرکز پژوهشی، توسعه و مطالعات اسلامی
شماره تماس: ۰۲۱ - ۸۴۰۸۳۱۵۸
Etesami.ah@seo.ir